

Ուրախ լեր դու եւ ցնծան
 Զի ի բէն ահա ծնանի
 Ի Բեթղէհէմ քաղաքի
 Փրկիչ մեղաց աշխարհի:

Այք նժդեհիդ քանանու
 Արտասուալից ի քնին՝
 Յէրբ Եղեմայ կան անհետ
 Ճանապարհին ի ղնին:
 Զի անկեցար դու ինքնին
 Դրախտ եւ ծառ նոր կենաց,
 Ու ի քեզ ի վրէժ հին մեղաց
 Զաղխեսցի զուխ չար օձին:

Ի Խառանէ յեղիպտոս՝
 Անդէն ընդ ծովն անց Կարմիր,
 Ա՛նց էջ եւ ընդ անապատ՝
 Եկ ի Սիօն դու հանդիր:
 Զի ուխտեցար ի մօրէ
 Երկնաւոր դու փեսայի
 Յուխտ կուտութեան սրբութեան՝
 Յուխտ փրկութեան աշխարհի:

Խնդա ցնծան կոյս Մարիամ,
 Տես զաստղ Տեառն նորանշան.
 Հնդիկ Արար եւ Պարսկական
 Յարեւելից զայ կարաւան
 Երկրպագել քո սուրբ մանկան
 Յիսուս Փրկչին մեր աշխարհի
 Բարձող մեղաց մօրն Եւայի:

Բացէք զգանձս ձեր, Բաղդասար,
 Թագաւորք սուրբ Մելքոն, Գասպար,
 Մատուցէք զառն եւ զուարակ,
 Կնդրուկ զմուռս ի պատարագ
 Նշան արեան եւ սուրբ զօհի
 Յիսուս Փրկչին մեր աշխարհի
 Բարձող մեղաց մօրն Եւայի:

ՍԱՄՈՒԷԼ ԳԻՒԼԶԱՏԵԱՆՅ.

ՍՈՒՐԲ ՍԱՆԴՈՒԻՏ.

Պողոթնայ լերան վերայ բողբոջած կեն-
 տաբեր ծառոյն փրկարար սուրբ Թեոքր
 Տերունին համբոյրը նուիրելով զաւագանք
 առաւ եւ սկսաւ վար ինջնալ. ուղեւոր է
 Տերունին, բայց ո՛հ, եւ ո՛ւր կերթայ: Պա-
 ղեստինու զաշտերէն ելաւ, աշխարհքներէ
 անցաւ, եւ առանց տեղ մի դադարելու ծա-
 նապարհը կշարունակէ: — Մտաւ Միջա-
 գետաց սահմանը, կեցած է, աչքերը չորս
 կողմը ձգած կնայի, կրիտէ թէ որ ծանա-
 պարհաւ պիտի երթայ անդ ուր ինքը զըր-
 կուած է. եւ դարձեալ սկսաւ յառաջ ըն-
 թանալ:

Եւհա այն Տերունին Առհա քաղաքին
 մէջ կալտորտի. զգեստը անպաճոյճ, թե-
 ղանաւոր խորգ հագած է միակտուր ա-
 ռանց կարանի. մէջքը պարեգօտ, ոտքերը
 մերկ, բարձրահասակ եւ վտիտ, մագերէ
 սպիտակախառն, ճակատը լայն եւ ահա-
 ւոր, հայեցուածքը շնորհալի եւ զրաւիչ,
 կերպարանքը թուխ բայց պատկառելի.
 յայտնի է թէ բնիկ երկրացի չէ. բայց ոչ
 որ չի հարցներ թէ ո՞ր եւ ուստի՞ եկած է:
 Սակայն ինքը կձանօթանայ շուտով բոլոր
 քաղաքին. հետաքրքիր ամբօխը իրերաց
 բերնէն լսելով նորեկ Տերունւոյն զալուստը,
 համեստ բարքը եւ կենակցութիւնը՝ կխոնի՝
 կղիղուի, եւ ուր երթայ՝ ետեւէն կքալէ:
 Հրապարակաց մէջ կձառէ, նոր Աստուած
 եւ նոր ճշմարտութիւն կքարոզէ, հրաշալիք
 կպատմէ, սիրոյ եւ փրկութեան ահաւոր
 խորհուրդները կյայտնէ, որք ոչ հեթա-
 նոսք լսած էին, եւ ոչ քուրմք կրնային
 ճառել:

Հետաքրքրութեամբ և զարմացմամբ ժողովուրդը անձանօթ ծերունւոյն նորա- լուր քարոզութեանց մօտիկ կանէր, — ո՞ր է կասէին իրերաց ծերունիս, ուստի՞, և ո՞ւր այս սքանչելիքներս իրեն սորուեցուցեր է միթէ՞ մեր քուրմք — չեն զիտեր, կամ ինչո՞ւ մեզ պատմած չեն այսպիսի սքանչելիք մեր աստուածոց վերայ: Աւստի կըսի- րեն զինքը և կյարգեն, քարոզութեանցը կլսեն, կցանկան ճանչնալ և պաշտել ճշ- մարիտ Աստուածը, որոյ անունը իւրեանց բաղմամբիւ սնտաի կռոց մէջ չէր յիշա- տակուէր, և ոչ արձանը մեհենից մէջ նո- ցա կարգը կանգնած բազին և պաշտօն ու- նէր:

Բայց ինքը ծերունին զեսպան և ճշմար- տութեան պատգամաւոր զրկուած է ի Հայաստան. մեծամեծ սքանչելիքներ պի- տի պատմէ Հայոց. իրեն յանձնուած է ճշմարտութեան աւետիքը հռչակել նո- ցա, որոց ինքը ականատես կենաբեր փայ- տին սրտէն ընդունած պիտի ծաւալէ. ուս- տի թագաւորին ապարանքը կհարցնէ՝ որ երթայ պատգամները աւանդէ:

Իմաստուն զխոյ վերայ արքունի թագը կձաճանչէր, խաղաղարար ձեռաց մէջ իշ- խանական զաւազանը իւր ուղղութիւն- ները կկարգադրէր, և երկինք զթութեան և ողորմութեան աջօք Հայաստանի վերայ նայելով կուզէր երկնային ճշմարտութեան շնորհաց փառօք ևս զինքը պսակել: Եւ այս արժանի թագաւորը Երշամայ որդին Երզարն էր, առ որ ծերունին պատգամա-ւոր զրկուած՝ ապարանքը կհարցնէր:

Թնդած քաղաքը նորեկ զեսպանին զա- լուստը լսելով. իմացան որ երկնաւոր Թա- ղաւորի պատգամաւոր է, ուստի ընդ ա-

ռաջ զիմեցին որ զինքը ընդունին: Սա- կայն զարմացած, «Միթէ՞ Աստուած, կասէին, որ մեզ երկնքէն զեսպան կըզրկէ, այսչափ աղքատ և կարօտ է, որոյ պաշ- տօնեայն անպաճոյճ, բոկոտն, մերկ և ան- շուք է. — ինչպէ՞ն հաւատանք որ ունի թագաւորութիւն, աշխարհ, աստղերէն վեր, և զօրութիւն քան մեր աստուածնե- րը առաւել»: Եւ ահա բոլոր քաղաքը վրդովեալ այս բանին վերայ կխօսէին: — Իսկ ծերունին զինքը շրջապատած բազմու- թիւնը ձեղքելով սկսաւ թագաւորին ա- պարանքը երթալ. թագաւորը ևս նորա զաւստեան կսպասէր, բայց ժամանակը չէր զիտեր, որ ոչ եթէ իւր հնացեալ անբու- ժելի ախտէն զինքը պիտի բժշկէր, այլ և աստուածային ճշմարտութեամբ լուսաւո- րէր:

Աննգնած է ահա թագաւորին առաջ, և ահաւոր ձայնիւ պատգամները կաւետէ, իսկ թագաւորը թազով և հոգով զետին խոնարհած կլսէ. ընդունեց նորամէ բժըշ- կութիւն և օրհնութիւն, հաւատաց քա- րոզութեանցը, և հրաման տուաւ որ վա- ւազանին հնազանդ Հայաստանի մէջ ևս այն պատգամները հռչակէ:

Երշակունի խրոխտ արծիւը՝ որ ի վերին Հայաստան բարձրաթռիչ ճախրելով կը- թօթափէր թեւերը Օգոստոսի և անօրէն Հերովդէսի դէմ, ուրիշ հակառակորդ ար- ծիւ մի ևս Երշակունի տանը արքունի բունէն թռչելով ի Շաւարշան Երտազ զաւառին մէջ Երզարու քեռորդոյն նո- րապսակ Սանատրիոյ զլեուն վերայ թեա- տարած կսաւառնէր, և կհռչակէր Հայոց նորա թագաւորութիւնը: Իսկ վերին Հայ- աստան խաղաղասէր և հաւատացեալ

Թագաւորէն զըկուած՝ արքունի զահր
Թափուր սեւթոյր քօղով պատեալ էր.
որոյ պատուանդանին վերայ Հայոց հրեշ-
տակը նստած կցօղէր, և քնարն ի ձեռին՝
որով երբեմն Հայկազն Տիգրանայ, Արշա-
կունւոյն Աշղարշակայ և զիւցազանց
մահը ողբացեր էր, կրկին զողորջուն մա-
տուներ լարէ ի լար տխրագին յածելով,
կհրաւիրէր իւր հեռ բոլոր աշխարհը ա-
ռաքինի Թագաւորին մահը ողբալ: Այ-
նուհետեւ հակառակորդը արծիւը կկօրա-
նայր, և ուժեղ թեւերը թօթափելով կը
թռչէր մինչեւ աշխարհին զագաթը, ուստի
Հայոց Պանաորիոյ Թագաւորութիւնը
քարոզելով, մեծամեծ բարեաց ակնկալու-
թեանց տւեալեօք կհրաւիրէր ազգը ի հը-
նազանդութիւն և յերկրպագութիւն Թա-
գապսակ Արշակունւոյն երեսաց:

Իսկ Պանաորուկ՝ որպէս զի արքունա-
կան ծիրանին բոլոր աշխարհին վերայ և ո-
տարածէ, Թագաւորաւայել ճոխութեամբ
մեհներից մէջ մեծամեծ հանդէսներ կատա-
րել կուտար, ուր և ժողովուրդը նուէրնե-
րով կղիմէր և կլսէր զից պատգամները:
Եւ ահա բոլոր աշխարհին մէջ նոցա յա-
ջող պատգամները կհնչէին. «Անեական
մեհեանէն Արամաղղայ աղջկը Թագաւո-
րութիւնը կհաստատէր, սպիտակափառն
Բարշեմինիա զիք խնամակալութեան աշ-
խարհը կյանձնէին, և Մրհական բազի-
նէն Արամաղղայ որդին սպառնալով, կո-
րտար զից հօրը շանթերը տեղալ ի վերին
Հայաստան, և խանձել երեւ Միջագե-
տայ աշխարհը:

Ամանորայ ամենաբեր հիւրընկալ զից
Ամանորի առաւօտն էր. — նոյն օրը Ափ-
րողիտայ մեհներն մէջ Թագաւորութեան

հանդէսը կկատարուէր: Թագաւորը իւր
ամենայն փառաց շքեղութեամբ պերճա-
ցեալ բազնին առջեւ կանգնած էր, շըր-
ջապատած էին զինքը նախարարք, իշ-
խանք և զօրավարք. ատեն ատեն նուագա-
րանը կըէր և կրկին կհնչէր, մինչեւ քըր-
մապետը աղօթք և օրհնութիւն սկսաւ
կարդալ. և Թագաւորական խոյրը զլուսը
կապելով զաւագանը ընծայեց և ասաց,
«կշնորհեն քեզ զիք ժողովրդեանս Թագը,
և կյանձնեն խնամոցդ աշխարհս»: Այ-
նուհետեւ Թագաւորին կենաց բիւրաւոր
զոհեր կտրուելով մինչեւ ցերեկոյ մրտաւալ
բազինները ճննձերելով կմխային. քուրմք
բազինը բորբոքելով ջերմեռանդութեամբ
կաղօթէին, իսկ քրմապետը զոհից ընդեր-
քը գննելով յաջող պատգամներ կուտար,
կղուշակէր զահին հաստատութիւնը,
յաղթութիւններ՝ և աշխարհներ, նոցա
դանձերը կխոստանայր:

Այաճախէր զունգազունդ ժողովուրդը
ևս. տաճարին ներքին սրահին մէջ՝ ուր
ինքն չքնաղաղեղն Ափրողիտէ կանգ-
նած էր, զեռահաս օրիորդք և նորասը-
սակ հարսեր ծաղկամբք պսակուած դաս
դաս բաժնուած էին. ոմանց ձեռքը թըմ-
բուկ և ոմանց քնար՝ բազնին չորս կողմը
կպարէին երգելով, և երբեմն լռելով՝ օրի-
որդաց մէկը այս կերպէր առանձին. «Քո
խնամակալութեան կյանձնենք մեր նորա-
պսակ Թագաւորը և մեր հայրենիքը, զու-
մեք զիւցազանց և Թագաւորաց աստուա-
ծըն ես», և կրկին թմբուկները զարնելով
կըթնդայր մեհեանը նոցա երգոց արձա-
ղանքէն:

Աւերջին նոխազը բազնին քով մայի-
լով կըառաւէր ընկերակցացը ետեւէն, և

քրմապետը հրաման տուածին պէս զոհա-
գործ քուրմը գաշոյնը պաքանոցին վերայ
շողացնելով բաղինը արեամբ կնեկէր. ու-
րոյ ձենձերեկէն յետոյ ժողովուրդը ընդար-
ձակ դաւթին մէջ հաւաքուած էր, ահա
յանկարծ մեհնին բարձրաւանդակ սեմոց
վերայ անձանօթ մի ծերունի երեւցաւ.
այս այն Պաղեստինացին է՝ որ Միջագե-
տաց աշխարհին մէջ դեսպանութեան
պաշտօնը կատարելով ի Շաւաշարշան
կերթար. և մինչդեռ ժողովուրդը կուգէր ի-
մանալ թէ ո՞ր և ուստի՞ է, ահա նոյն
բարձրաւանդակէն գոչեց ամբօխին. «Ի՞նչ
պաշտօնասէր ժողովուրդ, կտաննեմ զձեզ
ցանկացող ճշմարտութիւնը լսել. ահա
եկեր եմ երկնային պաշտօնատարութեամբ
նոյնը ձեզ քարոզել. եկեր եմ ճշմարիտ
Աստուածը ձեզ յայտնել զոր դուք չէք
ճանչնար, և մոլորեալ խաբուած դրոշկոց
կծառայէք»։ Ամբօխը մէկէն դարձաւ ե-
րեսը նայեցաւ, խառնաձայն աղաղակ լը-
սուեցաւ, վաղեցին պատեցին զինքը, և
ոպառնայից ձայնելով կոչին. «հայհոյեց
զդիս, հայհոյեց մեր չքնաղագեղն Վփրո-
ղիտէ, մահու արժանի է»։

Իսկ Պաղեստինացին անվրդով ամբո-
խին սպառնայիքներէն՝ նոյն բարձրաւան-
դակին վերայ կեցած է, որոնք խառնաձայն
աղաղակներով կվազեն զլսուին կթափին,
և պարանոցէն կախուած խաչը ձեռքը բռ-
նած՝ կրկին ամբօխին կկանչէ. «Ձեզ պատ-
մելք ճշմարտութիւնըս այս Խաչն վերայ
է. սուտ է Վփրողիտէ, սուտ են զիք, և
սնտի ձեր ամենայն պաշտամունքը»։ Ամ-
բօխը զայրացած հեթանոսական օրինօք
կուգէ յոռ ժամայն վրէժխնդիր լինել կոռց
պատիւը պահելու համար՝ խողխողելով

զինքը նոցա բազնաց վերայ. քրմապետը
կատղած, մանաւանդ թէ ահաբեկեալ,
զողալով կկանչէ, մեհեանը կրթնդացնէ,
անէճք կկարգայ, վճիռ կրկարէ, և վրէժ-
խնդրութիւն կրողոքէ. քուրմք իրենց բըր-
մապետին կատաղութենէն զգածեալ՝ ու-
մանք զոհին համար պահուած տապար-
ներով՝ և ոմանք դաշոյներով գազանային
մոլեգնութեամբ մեհնէն զուրս կյարձա-
կին, և Պաղեստինացւոյն զլեւն ի վայր
շողացնելով կաղաղակեն ամբօխին. «ոչ
ձեր զոհերով և ոչ մաղթանքներով կը-
հաշտուի մեզ հետ չքնաղագեղն Վփրո-
ղիտէ, եթէ ոչ նորա արեամբ որ զինքը ա-
նարգեց»։ — Ի՛նչքա՛ն արքունեաց մէջ այս
լուրը իմացուած էր, ուստի զուեղ մի գօրք
թագաւորին հրամանաւ հասաւ յափըշ-
տակեց զՊաղեստինացին քրմաց տապա-
րաց բերնէն, և տարին ապարանք։

Ժողովուրդը վրէժխնդրութեան ոգով
եռնէն կրնթանայր, որ վկայէ թագաւո-
րին նորա գատապարտութեան յանցանքը
և ականատես լինի սպանմանը. իսկ բըր-
մապետը պաշտօնակից քուրմերէն ոմանք
հետը առնելով՝ քան զմահապարտը յա-
ռաջ կհասներ և կպատմէր թագաւորին
Պաղեստինացւոյն յանդգնութիւնը, և զից
արած նախատինքը. և որպէս զի թագա-
ւորը ի վրէժխնդրութիւն շարժէ՝ այսպէս
խօսքը կրկնէր. «Այս ուրախութեան օրս՝
որ զիք զքեզ աշխարհիս թագաւոր կպը-
սակեն, գուցէ իրենց արդար բարկութեամբ
զմեզ և բոլոր աշխարհս պատուհասեն ե-
թէ վրէժխնդիր չլինիս»։

Խռովեցաւ թագաւորը և այլազունե-
ցաւ, բայց զեռ մահապարտը տեսած չէր.
յանկարծ արքունի ապարանաց դրան քով

խառնաձայն աղաղակ փրթաւ, և երկու սուսերաւոր թիկնապահներով Պաղեստինացին ներս մտաւ։ Անդինա՞ծ է համեստ և աներկիւղ հեթանոս թագաւորին ղիմաց, կսպասէ լսել հարցմունքները և պատասխանել։ Հրաման տուաւ թագաւորը որ նուագարանը լռէ, երկար ատեն վրէժխնդիր աչքերը վրան տնկած ղիտեց, վերջապէս՝ «Մը ես դու զոյեց, անձանօթ ծերունի, և ուստի՞ եկար իմ աշխարհս, ինչպէ՞ս յանդգնեցար նոր աստուած քարոզելով խաղաղասէր ժողովուրդս վրդովել, և թագաւորութեանս պաշտպան ղից անունը նախատել։ Ի՞մ նախնիքս զերենք պաշտած՝ ես այսօր նոցամէ թագաւորութիւնս պարզե կստանամ»։ Հայաստան ուրիշ աստուծոյ անուն լսած չէ, ո՞ր քեզ սորուեցուց այդ անունը, ո՞ր առաջնորդեց քեզ և բերաւ իմ աշխարհս»։

«Թագէոս եմ ես, պատասխանեց Պաղեստինացին, ճշմարիտ Աստուծոյ աշակերտը և առաքեալը։ Վողգոթա լեռնէն կուգում, և քեզ անտի ճշմարտութիւն կբերեմ, ուր Աստուած խաչափայտի վերայ բարձրանալով քարոզած օրէնքները արեամբը կնքեց»։

«Ո՛վ է աստուածդ, մոնչեց թագաւորը դահէն ցատկելով, և ի՞նչ են ճշմարտութիւնքը»։

«Ես ականատես վկայ եմ այն ճշմարտութեանց, պատասխանեց Թագէոս, իրմէ զատ ուրիշ Աստուած չկայ. սնտի և սուտ են ամենայն ձեռագործ ոսկեձոյլ դրօշեալք»։

Թագաւորը զայրացեալ Թագէոսի աներկիւղ պատասխաններէն, մանաւանդ քրմաց աղաղակէն ահաբեկեալ՝ որ միաբե-

րան կգոչէին, «Մահապարտ է, արժանի է մահու», կուզէր անմիջապէս մահուան վճիռը տալ յանձնելով զինքը ղից պաշտօնէից ձեռքը։ Բայց կմտածէր նաև ազատ արձակել, հանել զինքը նոյն օրը թագաւորութեան սահմաններէն, և չէր ուզէր այն ուրախութեան օրը ձեռքը արեամբ ներկել։

Թագաւորին երեսին վերայ յայտնի կերևի հոգւոյն տաքնապը, ուստի դարձաւ հարցուց կրկին, «Պատմէ ինձ Թագէ, ուստի՞ դիտես դու այդ օրէնքները, ո՞ր է թագաւորդ որ ղրկեց զքեզ իմ աշխարհս, անունն ի՞նչ է, և ո՞ւր նորա թագաւորութեան աշխարհը»։

«Աստուած ինքն, որ միայն ճշմարիտ Աստուած է, պատասխանեց Թագէոս, նամեզ իւր օրէնքները սորուեցուց. թագաւորութիւնը երկինքն է, և մեք նորա արարածքը եմք։ Պիտի տեսնես և դու, ո՞ր թագաւոր, նորա Աստուածային զօրութիւնը, պիտի տեսնես մեհնիցդ կործանումը, և նոցա աւերակաց վերայ բարձրացած այս յաղթական սուրբ փայտս՝ որ ի Վողգոթայ բարձրացաւ»։

Մոսկաց թագաւորը, աղմկեցան իշխանք, իսկ քուրմք միաբերան կաղաղակեն. «Արժանի է մահու, ո՞ր թագաւոր, որ այս շքեղաշուք հանդէսս խռովելով՝ ղից և արքայիդ փառքը հայհոյեց, և ինչպէ՞ս մեք նորա մեղքին քաւութիւն մաղթենք, և ղից զթութիւնը հայցեմք քեզ և աշխարհիդ համար, ինչպէ՞ս նոցա բազմիններուն մօտենանք այսուհետև, կամ մեր նուիրական զոհերը մատուցանենք, զուցէ՞ սաստեն մեզ, զուցէ՞ վրէժխնդիր լինին, և նորա յանցանաց համար զմեզ սատակեն»։

Հաղել քրմապետը սպառնալիքները վերջացուց, ամբոխը ապարանից չորս կողմը ղիզուած սկսաւ աղաղակել և վրէժխնդրութիւն բողոքել, ուստի որոշեց թաղաւորը որ մահուան վճիռը տայ, և ահա երբոր կուգէր հրամայել թիկնապահներէն մին ներկայացաւ թաղաւորին, և յայտնեց որ Սանդուխտ այն հանդիսին ներկայ պիտի դանուի: Հրաման տուաւ իսկոյն զօրաց որ ամբոխը ցրուեն, թիկնապահք երթան Սանդուխտը ընդ առաջ, և Պաղեստինացւոյն մահուան դատաւիւրը առ ժամբա մնայ:

(1. Երբեք...)

ՄԿՐՏԻՉ ՊԱՆԵԱՆ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՃԵՆԵՊԵՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԵՍՏԱՆՈՒՄԸ *

Գ. Հ. ՅԵՀԱՏԱՆԿԱՐԱՆԻՑ ՀԱՆԱԾ:

1842 թիւ. 12 ՕԳՈՍՏՈՍԻ:

ՄԱՂԱՐԹՈՒ ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆԵՐՈՒՄԸ:

Վոր էր առաւօտեան լուսնումով թրմեանցից բաժանուում երբ զուրա եկի

(*) Թէպէտ կիսով չափ հրատարակեալ է 1863 թուականում ի Տիփլիս հրատարակուող Կ...-նէ անուն Հանդիսի մէջ, բայց նոյն հանդիսին զաղարկովը՝ զաղարած էր այս ձեւապատկերը: Դրան շարունակութիւնը և ըստ խնդրանաց

(Թաւրէղիցը *): Իմ հետն էին երկու հին ծառայքս, որոց մասին նախընթաց յիշատակարանումս շատ եմ խօսեցել: Հենց անց կացանք Աձի - քեօրփիւ աւտուած կամուրջն, որ կէս փարսաւից աւելի հեռու է Թաւրիզու բերդէն, սրտահեցան ինձ հինգ զինուորուած ձիաւոր Պարսիկ ճանապարհորդներ իրանց սպասաւորներովը, սոցա մէջը մի քանիսը դէմքով ինձ ծանօթ էին երևում, վասն որոյ աչքով և զլիով իրարու ողջունեցինք և յետոյ զրոյց մէջ ձգելով խմացայ՝ որ նոքա էլ մի և նոյն տեղն էին զնում, ուր և ես, այս ինքն զնում էին կառավարութեան կողմից Մասիս լեռան տակիցը սկրսած մինչև Օրդուպատի մօտքերը Ռուսաց և Պարսից սահմանադուլները՝ Արաօն զետի ամենեքի պահապանների վիճակին վերահասու լինին, և մանաւանդ էտտեղուանքների՝ Պարսից հողի վերայ բնակուած վայրենի Վուրդերի կամ թափառական ցեղերի աւազակութիւնները զըս:

հիշենակին այժմ սիրով հրատարակելով զայս Արարատ ամսագրոյս մէջ՝ հարկ էր որ կանխաւ հրատարակուած պարբերութիւնքը ևս ի միասին ամփոփելով ի լոյս տայինք ամբողջութեամբ:

Թ. ԽԺ:

(*) Հատերը կարծում են թէ այսօրուայ Ատրպատականի Թաւրէզ ասուած քաղաքն է մեր հին Դաւրիժ քաղաքը՝ մեծին Խոսրովից շինուած: մեր Դաւրիժու նշմարանքը երևում է մինչև ցայսօր Գուրգիստանու և Ատրպատականի սահմաններումը՝ 2/3-ը ասացեալ կղզիանման տեղումը որոյ շուրջն են պատած երկու Թաթով և Զղալմայի զետերը: այս տեղումը գտնուում է մի քարոսժայռ բլուրի որոյ ժայռերի վրայ սեղանաձէ պրեր են գտնուում մինչև այսօր: